

Szczecin, 03 września 2019r.

dr hab. Przemysław Pluskota, prof. US
Katedra Finansów Bankowości
Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług
Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr. Adama Reczucha

pt. **„UPADŁOŚĆ KONSUMENCKA JAKO PRAWNO-EKONOMICZNY INSTRUMENT
PRZECIWDZIAŁANIA WYKLUCZENIU FINANSOWEMU GOSPODARSTW
DOMOWYCH W POLSCE”**

napisanej pod kierunkiem promotora dr. hab. Jacka Adamka, prof. UE oraz
promotora pomocniczego dr Małgorzaty Solarz

Podstawą oceny rozprawy doktorskiej mgr. Adama Reczucha pt. *„Upadłość konsumencka jako prawno-ekonomiczny instrument przeciwdziałania wykluczeniu finansowemu gospodarstw domowych w Polsce”* jest uchwała nr 60/2019 Rady Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki w Jeleniej Górze Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu w sprawie wyznaczenia recenzentów rozprawy doktorskiej mgr. Adama Reczucha oraz pismo Dziekana Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki dr hab. Elżbiety Sobczak prof. nadzwyczajny UE z dnia 26.04.2019r. Biorąc pod uwagę ustawowe kryteria i wymogi stawiane rozprawom doktorskim w kolejnych punktach dokonano oceny zasadniczych jej aspektów, mianowicie:

- oceny formalnej pracy,
- oceny wyboru problematyki badawczej i uzasadnienia wyboru tematu rozprawy,
- oceny hipotezy badawczej i postawionych celów,
- oceny zawartości pracy – uwagi merytoryczne,
- uwag szczegółowych,
- wniosków końcowych.

I. Ocena formalna pracy

Recenzowana praca liczy 304 strony, wykorzystano w niej 34 tabele, 6 wykresów i 4 wzory. W bibliografii wykazano pozycje zwarte, artykuły naukowe, raporty, sprawozdania (182 pozycje), akty prawne krajowe (20), Unii Europejskiej (4) i zagraniczne źródła prawne (5). Doktorant korzystał również ze źródeł internetowych (39). Całość uzupełniona została

streszczeniem w języku polskim, angielskim oraz załącznikiem w postaci ankiety badawczej w celu zebrania informacji na temat sytuacji społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych.

Przedmiot rozważań ujęto w pięciu rozdziałach, poprzedzonych wstępem, a podsumowanych zakończeniem. Układ pracy jest prawidłowy i logiczny, służący realizacji celów rozprawy. Autor zachował właściwą kolejność, a tytuły rozdziałów odpowiadają zawartej w nich treści.

Struktura pracy, sposób opracowania zebranego materiału, forma przeprowadzonych analiz i ocen oraz przyjęta metodyka badawcza umożliwiły osiągnięcie założonych celów. Autor wykazał się dobrą znajomością przedmiotu badań, umiejętnością analitycznego i twórczego spojrzenia na rozpatrywany problem. Zgromadzony materiał analityczny jest cenny i unikatowy, wskazujący na dociekliwość badawczą w poszukiwaniu zależności, jak i nowych rozwiązań. Autor w rozprawie wykorzystał techniki tabelaryczne i graficzne, co zwiększyło czytelność i jakość rozprawy.

II. Oceny wyboru problematyki badawczej i uzasadnienia wyboru tematu rozprawy

Przedstawiona do recenzji rozprawa dotyczy aktualnych i niewątpliwie ważnych aspektów funkcjonowania gospodarstw domowych w gospodarce, upadłości konsumenckiej i wykluczenia finansowego. Doktorant w szczególności zgłębił problem wykluczenia finansowego i wpływu na inkluzję finansową instytucji upadłości konsumenckiej.

Problematyka ta jest istotna nie tylko dla gospodarstwa domowego, ale również ma kolosalne znaczenie z makroekonomicznego punktu widzenia. Wybór i sformułowanie tematu zasługuje na uwagę z kilku względów. Zmiany dokonujące się w ostatnich dziesięcioleciach wywołane między innymi ostatnim kryzysem finansowym, upadkiem banku Lehman Brothers wywołały falę bankructw i upadłości nie tylko w Stanach Zjednoczonych, a historycznie niskie stopy procentowe w wielu krajach, w tym także w Polsce zachęcają do zadłużania po niskim koszcie. Sytuacja taka nie będzie trwać wiecznie, każde podniesienie stóp procentowych może wywołać niekontrolowane problemy wielu zadłużonych gospodarstw domowych, i to nie tylko tych posiadających kredyty hipoteczne, ale także, albo przede wszystkim tych kupujących na raty i zadłużających w instytucjach parabankowych. Z drugiej strony obecne transfery socjalne zwiększają zarówno pewność samych gospodarstw domowych w zakresie trwałości dochodów, ale także pozytywnie wpływają na ich zdolność kredytową do zaciągania kolejnych zobowiązań.

Problem nadmiernego zadłużenia, a w efekcie upadłości konsumenckiej są uzależnione od struktury systemu finansowego, będąc jednocześnie związane w wykluczeniem finansowym. Problem wykluczenia finansowego jest skorelowany z nadmiernym zadłużeniem i jednocześnie z wykluczeniem ekonomicznym i społecznym. W tym kontekście innego znaczenia nabierają mikrofinanse, stając się nie tylko zjawiskiem intensywnie rozwijającym na całym świecie, ale przede wszystkim sposobem na zwiększenie szeroko rozumianego włączenia społecznego, finansowego i skutecznym narzędziem walki z ubóstwem. Problemy ubóstwa i wykluczenia społecznego są nadal aktualne, a wielu rejonach dominują, stając się głównymi celami działalności instytucji mikrofinansowych i nie tylko.

Zdaniem Autora współcześnie na szczególną uwagę w odniesieniu do gospodarstw domowych zasługuje kwestia nadmiernego ich zadłużenia i utraty przez nie płynności finansowej (s.6). Problem nadmiernego zadłużenia jest aktualny niezależnie od koniunktury

gospodarczej, czyli zarówno w okresie ożywienia, jak i spowolnienia gospodarczego. Problemy te są istotne gdyż stosowane instrumenty ich ograniczania nie są skuteczne w każdej sytuacji, prowadząc do wykluczenia finansowego coraz większej liczby ludzi. Wykluczenie finansowe, nadmierne zadłużenie, w wielu przypadkach powodujące niewypłacalność, mają negatywny wpływ na proces gospodarowania gospodarstw domowego, wykluczając je z głównego nurtu usług finansowych. Ponadto rosnąca zamożność gospodarstw domowych zachęca do zwiększania konsumpcji, która finansowana jest również nowymi zobowiązaniami w postaci kredytów i pożyczek, często przewyższających ich możliwości prawidłowej obsługi zadłużenia.

Doktorant wybierając za główny obiekt badawczy instytucję upadłości konsumenckiej, jako narzędzia niwelowania wykluczenia finansowego w Polsce podjął się analizy bardzo złożonego, skomplikowanego i wielopłaszczyznowego problemu. Problem ubóstwa, jak i wykluczenia finansowego były przedmiotem badań, w szczególności mikrofinansów. Natomiast ujęcie tych zjawisk z upadłością konsumencką i ich wzajemne interakcje stanowią nowe i oryginalne podejście, wskazując jednocześnie na ich skomplikowaną materię i wzajemne powiązanie. Pozwoliło to Doktorantowi w dość oryginalny sposób zgłębić tę materię i zaprezentować własne rozwiązania mające skutecznie ograniczać negatywne dla gospodarki i gospodarstwa domowego zjawiska ubóstwa, wykluczenia finansowego, czy upadłości konsumenckiej.

Przedstawiona w recenzowanej pracy koncepcja wpływu upadłości konsumenckiej na poziom wykluczenia finansowego gospodarstw domowych i zaburzenia w ich gospodarce finansowej, a także zaproponowane metody prowadzenia badań, stanowią wartościowe studium teoretyczno-empiryczne określonych zależności ekonomicznych. Nie ulega wątpliwości, że podjęta tematyka jest ważna i będzie przedmiotem zainteresowania teoretyków i praktyków nie tylko w Polsce. Związane to jest ze zmianami społeczno-gospodarczymi zachodzącymi w różnych gospodarkach zarówno szczeblu mikro, jak i makroekonomicznym. Recenzowana rozprawa dotyczy zatem istotnego problemu. Przyjęty obszar badań należy uznać za uzasadniony, a kompetencje, wiedzę i umiejętności badawcze Autora za odpowiednie do pracy naukowej.

Rozprawa doktorska mgr. Adama Reczucha wpisuje się w listę tych opracowań, które są przydatne do podejmowania kompleksowych działań doskonalących inkluzję finansową oraz instytucję upadłości konsumenckiej w świetle nowych rozwiązań instytucjonalnych i instrumentalnych mających na celu redukcję obu zjawisk. Podjęty przez Doktoranta temat uważam za ważny, aktualny, wymagający kontynuacji w postaci różnorodnych badań.

III. Ocena hipotezy badawczej i postawionych celów

W swoich badaniach Autor postawił następującą hipotezę badawczą (s.8): „... *krajowe rozwiązania prawne w zakresie upadłości konsumenckiej nie są skutecznym narzędziem ograniczania wykluczenia finansowego w Polsce*”. Hipoteza główna została wsparta hipotezami pomocniczymi:

- (HP1) „... liczba niewypłacalnych gospodarstw domowych w Polsce wzrasta, niezależnie od sytuacji makroekonomicznej”;
- (HP2) „... nadmierna konsumpcja dotyczy każdego typu gospodarstwa domowego, również gospodarstw ubogich, wykluczonych społecznie i finansowo”;

- (HP3) „... model inkluzywnego systemu finansowego i jego narzędzia, w tym upadłość konsumencka, są funkcją uwarunkowań prawno-ekonomicznych, właściwych dla miejsca ich stosowania”.

Główny cel dysertacji Autor zdefiniował następująco (s. 7): *„wszechstronna ocena instytucji upadłości konsumenckiej jako narzędzia, służącego ograniczeniu wykluczenia finansowego i udzielenie odpowiedzi na pytania: czy i w jakim stopniu obecne rozwiązania prawne sprzyjają procesowi inkluzji finansowej nadmiernie zadłużonych gospodarstw domowych?”*.

Przyjęte w pracy założenia badawcze należy uznać za prawidłowe i kompatybilne z tytułem rozprawy, ukazujące bardzo dobrą znajomość przez Autora podjętej tematyki.

IV. Ocena zawartości pracy – uwagi merytoryczne

Osiągnięciu wytyczonych celów rozprawy oraz weryfikacji hipotez badawczych zostały podporządkowane zawartość pracy i jej układ. Rozprawa składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów, które zostały poprzedzone wstępem, a uwieńczone zakończeniem. Rozprawa zawiera wszystkie wymagane elementy, a kolejność poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów jest zgodna z logicznym następstwem omawianych zagadnień.

Rozdział pierwszy zatytułowany „Gospodarstwo domowe jako podmiot badawczy” rozpoczyna teoretyczną część rozprawy. Zawarto w nim rozważania na temat gospodarstwa domowego jako podmiotu badawczego. Autor szeroko przedstawił istotę gospodarstwa domowego jako podmiotu gospodarczego oraz jego różne ujęcia definicyjne. W następnej kolejności zawarto zagadnienia związane z procesem rynkowym i gospodarstwem domowym jako aktywnym uczestnikiem rynku. Zwieńczeniem tej części pracy jest tematyka finansów gospodarstwa domowego, od aspektów definicyjnych przez budżet, aż po kwestie związane z zarządzaniem finansami gospodarstwa domowego. Cechą tej części są umiejętnie przeprowadzone studia literaturowe, które stanowią ważny element teoretycznych rozważań.

W rozdziale drugim „Wykluczenie finansowe – ujęcie teoretyczno-statystyczne” przedstawiono ważne z punktu widzenia celu pracy zagadnienie wykluczenia finansowego. Doktorant przedstawił szersze ujęcie tego zjawiska, w relacji z wykluczeniem ekonomicznym i społecznym. Scharakteryzował istotę tych zjawisk oraz determinanty. Zaprezentowane ujęcie teoretyczno-statystyczne tych zjawisk na świecie, w Polsce zostało poprzedzone częścią definicyjną i klasyfikacyjną. Przedstawienie różnych ujęć wykluczenia finansowego oraz jego genezy i rodzajów jest wartościowym elementem tej części, ukazującym umiejętności Doktoranta w zakresie krytycznej analizy literatury. Klasyfikacja i przyczyny wykluczenia to kolejny fragment pracy uzupełniony aspektami prawnymi. W dalszej części Doktorant ukazał szerszy problem jakim jest wykluczenie społeczne i jego relacje z wykluczeniem finansowym. Podsumowaniem tego fragmentu jest statystyczne ujęcie problemu wykluczenia finansowego na świecie oraz w Polsce, także na tle innych państw europejskich.

W rozdziale trzecim zatytułowanym „Inkluzywny system finansowy” Autor ukazał ideę takiego systemu finansowego. Jak pisze „prawidłowo funkcjonujący system finansowy pozwala obniżyć koszty transakcyjne, zapewnia bezpieczeństwo obrotu gospodarczego oraz umożliwia właściwą redystrybucję dochodów”. W tym fragmencie ukazany jest problem wykluczenia finansowego w świetle rozwoju gospodarczego. Centralnym zagadnieniem są instrumenty walki z wykluczeniem finansowym. Autor do tego problemu podszedł szeroko,

kryterium instrumentalne wzbogacając o instytucjonalne, wskazując podmioty finansowe wspomagające inkluzję finansową. Szczególny nacisk został w tej części położony na mikrofinanse i ich wpływ na redukcję wykluczenia finansowego. Wśród instrumentów Doktorant szeroko scharakteryzował także edukację finansową i ekonomiczną, przypisując im istotną rolę w procesie inkluzji finansowej. Zasygnalizowano też działania legislacyjne, otoczenie prawne i jego rolę w walce z wykluczeniem finansowym. Charakterystyka krajowych uregulowań prawnych stanowi doskonałe uzupełnienie dotychczasowych rozważań instrumentalno-instytucjonalnych na ten temat. Zwieńczeniem tej części rozprawy jest przegląd rozwiązań w zakresie ograniczania wykluczenia finansowego w wybranych krajach. Dobór takich krajów jak Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Francja, kraje skandynawskie wydaje się słuszny i celowy, chociaż mógłby on zostać uzupełniony o gospodarki rozwijające się, które będąc na innym etapie rozwoju gospodarczego mogą stosować inne instrumenty, metody ograniczania wykluczenia finansowego. W tym miejscu mam uwagi do tej części rozprawy. Uważam, że punkt 3.2.1 „Inkluzyjne usługi finansowe” powinien nosić inny tytuł, między innymi: „Mikrofinanse w ograniczaniu wykluczenia finansowego”. Ten fragment Autor poświęca mikrofinansom jako narzędziu odgrywającemu ważną rolę w ograniczaniu wykluczenia finansowego. Podejście to jest poprawne, gdyż taka jest rola instytucji mikrofinansowych funkcjonujących na całym świecie. Ich usługi w mniejszym lub większym stopniu redukują wykluczenie społeczne, ubóstwo, a tym samym wykluczenie finansowe. W tym fragmencie można natknąć się na kilka błędów literowych, mianowicie „JEROME” zamiast „JEREMIE”, czy „Polski Fundusz Przedsiębiorczości. Doktorantowi chodziło chyba o „Polską Fundację Przedsiębiorczości” mającą siedzibę w Szczecinie. Pomimo tych kilku uwag ten fragment rozprawy uważam za ważny i prawidłowo przygotowany będący uzupełnieniem pozostałych.

Rozdział czwarty „Upadłość konsumencka – zagadnienia teoretyczne” składa się z trzech punktów w których Doktorant opisuje teoretyczne aspekty upadłości konsumenckiej w Polsce i innych krajach (systemach gospodarczych). W pierwszej części tego rozdziału opisano skutki, przyczyny i instrumenty ograniczania nadmiernego zadłużenia, jako głównej przyczyny upadłości konsumenckiej. W kolejnych akapitach Autor wskazuje przyczyny i skutki nadmiernego zadłużenia oraz instrumenty ograniczenia tego zjawiska. Następnie poruszono główny temat rozważań, upadłości konsumenckiej przedstawiając rozwiązania stworzone do walki z tym zjawiskiem w krajach angloamerykańskich (USA, Anglia, Walia) i w Europie kontynentalnej. W ostatnim punkcie Doktorant dokonał oceny skuteczności upadłości konsumenckiej jako narzędzia walki wykluczeniem finansowym. Zdaniem Autora zahamowanie nadmiernego zadłużenia w pierwszej kolejności wymaga stworzenie skutecznej procedury oddłużeniowej i poprawy kondycji ekonomicznej niewypłacalnych konsumentów.

Rozdział piąty zatytułowany „Polski model upadłości konsumenckiej i jego uwarunkowania” stanowi podsumowanie dotychczasowych rozważań teoretyczno-praktycznych nad tym zjawiskiem. Doktorant szczegółowo przeanalizował upadłość konsumencką w Polsce, jej uregulowania prawne, przesłanki, skutki dla dłużnika oraz proces postępowania upadłościowego. W dalszej części tego rozdziału przedstawiono rys statystyczny upadłości konsumenckiej i nadmiernego zadłużenia w Polsce. Następnie zaprezentowano metodykę prowadzonych badań oraz wybrane wyniki. W dalszej części kontynuowana była ocena skuteczności upadłości konsumenckiej w ograniczaniu zjawiska

wykluczenia finansowego z punktu widzenia prowadzonych badań. Całość zwięźczają wnioski z badań oraz autorskie propozycje Doktoranta zmian w zakresie instytucji upadłości konsumenckiej w ograniczaniu wykluczenia finansowego w Polsce. Zaprezentowane propozycje zmian stanowią cenne podsumowanie i zwięźczenie dociekań naukowych Doktoranta. Autor formułuje istotne z punktu widzenia pracy wnioski mówiące o tym, że upadłość konsumencka nie będzie instrumentem pozwalającym na sprawną inkluzję finansową osób nadmiernie zadłużonych i upadłych. Ponadto brak jest specjalnej oferty usług bankowych, mikrofinansowych, które umożliwiłyby poprawę kondycji ekonomicznej upadłych gospodarstw domowych, w celu skutecznego włączenia do społeczeństwa.

W tym miejscu mam do Doktoranta dwa pytania. Dobra koniunktura gospodarcza, niskie stopy procentowe, rosnąca konsumpcja mogą powodować, że liczba osób nadmiernie zadłużonych będzie rosła, tym samym zwiększać się może liczba upadłości w przyszłości. Jakiego Pana zdaniem należy podjąć kroki, działania aby zapobiec wykluczeniu finansowemu, nadmiernemu zadłużeniu, jak i liczbie ogłaszanych upadłości? Drugie pytanie dotyczy optymalnego modelu usług i instytucji finansowych, które skutecznie zapobiegałyby nadmiernemu zadłużeniu i upadłości gospodarstw domowych w różnych etapach cyklu gospodarczego?

Podsumowując tę część recenzji należy stwierdzić, że wyciągnięto prawidłowe wnioski z badań, mające charakter aplikacyjny, świadczące o dojrzałości badawczej Doktoranta. Przeprowadzone rozważania i analizy potwierdzają bardzo dobrą znajomość przez Autora zagadnienia i umiejętność logicznego łączenia problemów i sposobów ich rozwiązywania. Kończąc ten etap oceny chciałbym podkreślić, iż przedstawione przeze mnie uwagi, nie zmieniają wysokiej oceny merytorycznej pracy. Dysertacja napisana jest w sposób spójny, logiczny, zrozumiałym językiem.

V. Uwagi szczegółowe

Dysertacja jest bardzo staranna pod względem redakcyjnym i edytorskim. Autor posługuje się prawidłowym stylem, a rozprawa wzbogacona jest tabelami i wykresami, które charakteryzują się przejrzystością i dopasowaniem do omawianych treści. W tekście jest kilka drobnych uchybień w formie „literówek”, jednak w żadnym stopniu nie obniżają one merytorycznej wartości rozprawy.

VI. Wnioski końcowe

Podsumowując ocenę przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej, stwierdzam, że stanowi ona cenne opracowanie obejmujące trudne zagadnienia upadłości konsumenckiej, włączenia społecznego i finansowego w różnych systemach gospodarczych. Recenzowana dysertacja doktorska jest należycie dopracowana pod względem założeń badawczych, struktury, zastosowanych metod oraz zawartości merytorycznej. Postawione cele badawcze zostały osiągnięte, hipotezy badawcze zweryfikowane, a treść ułożona jest w logicznym i spójnym porządku. Należy podkreślić osiągnięcia Autora w postaci identyfikacji zmian i wskazania kierunków działań na rzecz większej skuteczności upadłości konsumenckiej w przeciwdziałaniu wykluczeniu finansowemu gospodarstw domowych.

Uwzględniając przedstawione w recenzji walory przedłożonej pracy doktorskiej stwierdzam, że rozprawa doktorska *Upadłość konsumencka jako prawno-ekonomiczny*

instrument przeciwdziałania wykluczeniu finansowemu gospodarstw domowych w Polsce mgr. Adama Reczucha **spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r, o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki i może być dopuszczona do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia.**

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized, overlapping letters that appear to be 'AR' or similar initials.